

»Mökkikylissä on palvelut lähellä» — vai *ovat lähellä?*

Pulmallinen *olla*-verbi

Ylioppilaskirjoitusten äidinkielen kokeita lukiessani olen muutaman viime vuoden aikana tehnyt muistiinpanoja *olla*-verbin käytöstä, koska on tapausryhmiä, joissa valinta yksikön ja monikon 3. persoonan välillä tuottaa ilmeisiä vaikeuksia. Ylioppilaskirjoitukset ovat siinä suhteessa kiitollista tarkasteltavaa, että oppilaiden tekemät korjaukset näkyvät tekstistä, koska raaputtamalla korjaaminen ei ole luvallista. Ellei syynä muutokseen ole ollut varsinainen oikeinkirjoitusvirhe, esim. jonkin kirjaimen pois jääminen, on useimmiten kyseessä valinta kahden vaihtoehdon välillä. Otan esimerkiksi alkuperäisestä lauseesta sekä oppilaan omasta korjauksesta, joka tässä on sijoitettu sulkeisiin: »Kromosomeissa on geenit (→ ovat geenit), jotka puolestaan ovat perinnöllisyyden tärkeimmät tekijät.» Koska yleissääntö kuuluu, että »predikaatti noudattaa nominatiivisubjektin lukua ja persoonaa», niin kirjoittaja lienee päätellyt, että *ovat geenit* on kieliopin mukainen muoto, varsinkin kun seuraava lause alkaa yleissäännön mukaisesti *jotka ovat*.

Äidinkielen kokeista (lyhenne äk.) saatujen esimerkkien ohella mainitsen kirjallisuudesta, etupäässä sanoma- ja aikakauslehdistä, poimintoihini kertyneitä rinnakkaistapauksia (lyhenne pt. = painotuote).

Subjektin ollessa monikon nominatiivissa käytetään *olla*-verbistä yksikön 3. persoonan muotoa pääasiallisesti kolmessa syntaktisessa ryhmässä, nimittäin habitiivi-, lokaali- ja temporaalilauseissa. Tarkastelen näitä tässä järjestyksessä.

Habitiivilauseet

Habitiivilauseiksi nimitetään sellaisia lauseita, jotka vastaavat kysymykseen, kenellä on tai millä on. E. N. Setälän lauseopissa ei esiinny termiä habitiivilauseet, mutta niitä hän tarkoittaa siinä »lisäyksessä», joka liittyy paikallissijojen merkitystehtäviä käsittelevään jaksoon (Suomen kielen lauseoppi, 13. p., s. 68). Hän lausuu: »Tärkeä rakenne on sanaliitto, jonka muodostaa *a d e s s i i v i y h d e s s ä o l l a v e r b i n k a n s s a* (*minulla on jne.*). Tämä rakenne ilmaisee samaa, mitä muissa kielissä osoitetaan erityisellä omistamista merkitsevällä transitiiviverbillä (lat. *habere*, ransk. *avoir*, saks. *haben*, ruots. *hava*). Rakenne on sikäli jäykistynyt, että *olla* verbi aina on yksiköllisenä monikollisenkin subjektin ohella.» Toisessa kohdassa (s. 14) Setälällä on esimerkki *Pojalla on vaaleat hiukset*.

Sääntö tunnetaan hyvin, mutta poikkeuksiakin on, kuten seuraavista esimerkeistä ilmenee: »Erytisharrastuksena hänellä olivat vieraat kielet» (pt.); »Naishiittäjistemme Hilka Riihivuorella, Helena Takalolla ja Marja Auromalla ovat parhaimmat mahdollisuudet menestyä kisoissa» (äk.); »Panitteko merkille, millaiset sääret olivat (kauneuskilpailuissa) numero viidellä?» (äk.). Viimeinen esimerkeistä on siinä suhteessa kiintoisa, että kokelas on ensin kirjoittanut *oli* mutta korjannut tekstiä tarkistaessaan muodon monikolliseksi. Muutoksen lienee aiheuttanut predikaattia edeltävä mon. nominatiivi. Habitiivilauseissa yksikkö kuitenkin säilyy, vaikka subjekti olisi predikaatin edessä. Niinpä seuraavasakin virkkeessä (pt.) pitäisi olla monikon asemesta yksikkö: »Oikeudet hänellä ovat jäljellä, mutta mahdollisuudet on viety.»

Monikollista muotoa käytetään kuitenkin siinä tapauksessa, että lauseessa on predikaatiivi. Havainnollisesti tämä käy selville seuraavasta katkelmasta (äk.): »Useimmilla nykyajan ihmisistä on hyvät mahdollisuudet elämisen perustarpeiden tyydyttämiseksi; joillakin ne ovat tosin heikot ja vähäiset, mutta ovat kuitenkin olemassa.» Jakso on oikein rakennettu, vaikka Setälän lauseopissa ei tällaista erikoistapausta mainita-

kaan. Edellisen perusteella pidän aiheettomana oppilaan omaa korjausta seuraavassa lauseessa: »Nuorilla ovat (→ on) harrastusmahdollisuudet ja vapaa-ajan viettomahdollisuudet hyvät.» Opettaja on reunamerkinästä päättäen pitänyt sanajärjestystä epätyytyttävänä mutta ei ole ottanut kantaa predikaatin lukuun. Lauseesta saataisiinkin ehkä sujuvampi, jos predikaatiivi siirrettäisiin attribuutiksi: Nuorilla on hyvät harrastusmahdollisuudet - -.

Lokaalilauseet

Lokaalilauseet ilmaisevat paikallisuutta ja vastaavat kysymykseen missä. Esim. *Pöydällä on tyypillinen lokaalilause*. Habitiivi- ja lokaalilauseet eivät eroa kovin jyrkästi toisistaan; verrattakoon edelliseen esimerkkiin vaikkapa ilmausta *Hevosella on harja*. Ruotsissa voi suomen lokaalilauseetta eräissä tapauksissa vastata habitiivilause: »Ovessa on turvalaitteet» ~ »Dörren här säkerhetsanordningar». Syntaktisestikin näiden ryhmien lauseet käyttäytyvät sikäli yhdenmukaisesti, että mon. nominatiivissa olevaa subjektia edeltää yks. 3. persoonassa oleva predikaatti. Yleisin sija lokaalilauseissa on inessiivi, joka adessiivin tavoin on enimmäkseen lauseen alussa.

Osmo Ikola tarkastelee subjektin ja predikaatin kongruenssia yksityiskohtaisesti teoksessaan *Lauseopin kysymyksiä* (s. 40—63). Siinä hän sanoo (s. 42): »Mutta on eräs tapaus, jossa muutenkin on aivan normaalissa ja korrektissa yleiskielessä predikaatti yksikössä, vaikka subjekti on monikon nominatiivissa: tyyppi *säkissä on saappaat*.» Viitaten kysymyksen aikaisempaan kieliopilliseen käsittelyyn hän jatkaa: »Lauri Hakulinen on maininnut tapauksia, joissa predikaatti on yksikön 3. persoonassa, vaikka subjekti on monikon nominatiivissa. Subjekti on hänen mukaansa tällöin joko plurale tantum tai parillisia esineitä tai tietyn kokonaisuuden muodostavaa ryhmää tarkoittava, predikaatti taas on olemassa olemista, olemaan tulemista, olemasta lakkaamista merkitsevä intransitiiviverbi, johon tavallisesti liittyy lokaaliadverbiaali.

Esim. *Tytöllä on kauniit silmät. Taloon tulee kesällä häät. Kylässä näkyy olevan hyvät pellot jne.*» Ikolalla on seuraavanlaisia esimerkkejä eri ryhmistä: pl. tantum *Kaupungissa on markkinat*; parilliset esineet *Taskussani on kintaat*; muunlainen sarja tai tietyn kokonaisuuden muodostava ryhmä *Kartanossa on aina ollut hyvät palvelijat* (ts. hyvä palvelijakunta); *Suomessa on kylmät talvet* (ts. kylmä »talvisto», säännöllisesti jatkuva talvien sarja).

Kirjoittajan on suhteellisen helppo tehdä ratkaisu silloin, kun on kysymys monikollisista sanoista (pl. tantum) tai parillisista esineistä, mutta kolmas ryhmä tuottaa vaikeuksia. Tämä käy havainnollisesti ilmi ylioppilaskokelaiden aineista. Mainitsen näistä muutamia esimerkkejä. »Koulussa on uudet toverit ja muodostuu ystävyysseurita, jotka ovat voimassa pääasiassa vain kouluaikoina. Kotona ovat vanhat pihakaverit, joiden seurassa vietetään aikaa koulun jälkeen.» Kokelaan epävarmuutta osoittaa, että hän on ensin kirjoittanut »Kotona on vanhat pihakaverit» mutta korjannut sitten itse on → ovat. Kummassakin tapauksessa on kuitenkin kysymyksessä tietyn kokonaisuuden muodostava ryhmä, ja kummankin lauseen alussa on lokaaliadverbiaali. Siteerattuun jaksoon ei liity mitään opettajan merkintää. Syynä korjaukseen lienee ollut, että essiivi on paljon harvinaisempi lokaaliadverbiaalin sijana kuin inessiivi. »Käytettävissämme on ajankohtaista tietoa lähes jokaisesta maankolkasta, missä on (→ ovat) edellytykset tiedon lähettämiseksi»; »Ehkä siellä jossain on (→ ovat) vielä kalpea kuu ja pari tähteä». Kiintoisa on myös seuraava muutos: »Sääksmäessä, Visavuorella, on Emil Wikströmin ateljee tähtitorneineen sekä kuvanveistäjän asuintalo» → »Sääksmäessä, Visavuorella, ovat E. W:n ateljee tähtitorneineen sekä kuvanveistäjän asuintalo nähtävänä yleisölle.» Näin muutettuna lause ei enää ole eksistentiaalinen, pelkästään olemassa olemista tarkoittava, joten predikaatti noudattaa yleissäännön mukaisesti subjektin lukua. Opettajalla on lauseen kohdalla huomautus sanajärjestyksestä.

Esitän tämän jälkeen muutamia näyt-

teitä, joihin ei liity oppilaiden tekemiä korjauksia eikä opettajien merkintöjä.

1) Predikaattia edeltävä adverbiaali on inessiivissä. »Nykyisin monissa tehtaissa on jo suodattimet savupiipuissa»; »Eri maissa on eri rangaistukset samoista rikoksista»; »Sanomalehdissä on yleensä myös kaikki paikalliset asiat ja tapahtumat»; »Suurissa aluksissa on dieselmoottorit ainoastaan generaattoreita pyörittämään ja valtavat sähkömoottorit pyörittävät potkureita»; »Kaikissa tavarataloissa on monipuoliset elektronikassakoneet, jotka helpottavat myyjien työtä»; »Ähtärin luonnonpuistossa on melkein kaikki Suomen eläinlajit»; »Edessä oli suuret sotakorvaukset sekä rahana että tavarana»; »Nykyään lähes joka kodissa on stereot, ja melkein yhtä yleisiä ovat autostereot autoissa».

Samanlainen käyttö on yleistä kirjakielenä. »Oppaassa on korvauksenhakuohjeet»; »Kirjastossa on hyvät tilat ja uuden aikainen varustus»; (Poliisi etsii) »vaaleaa Volkswagen-merkkistä henkilöautoa, jossa on punaiset lokasuojat ja sininen katto»; »Länsisuomalaisessa työreessä on väärästä koivunjuurakosta veistetyt jalakset»; »Länsi-Saksassa on moottoriteiden pääväylillä tuhansien autojen jonot»; »Pohjan kerroksessa on autotallit, saunaosastot ja urheiluvälinsuojat»; »Jumalassa on kaikki tiedon ja viisauden salaisuudet»; »Kuva on erikoinen, siinä on neljä sisarukset». Yksikkö on tavallinen myös seuraavanlaisten verbinmuotojen ja verbikantaisten johdosten yhteydessä: »Asukkaiden käytettävissä on monipuoliset asiakaspalvelut»; »mielipide- ja ohjelmakirjoitusten laadinnassa on omat sääntönsä ja vaatimuksensa».

2) Predikaattia edeltävä adverbiaali on muussa paikallissijassa. »Jos ylläni on vaatteet, joiden tiedän sopivan minulle, olen itsevarma ja rohkea» (äk.); »Täällä Suomenjoella on onneksi nuo suuret mansikkaviljelmät, jotka työllistävät kesäksi monia nuoria» (opettaja on alleviivannut on-sanan); »Paikalta oli hyvät liikenneyhteydet Helsinkiin» (pt.); »Tiedekunnan sijoittamiselle Ouluun on hyvät perusteet» (äk.); »Kisajoukkueen mukana on tarvittavat lääkärit, valmentajat ja huoltajat» (äk.);

»Matkatoimistot suosittelivat Euro-vakuutusta. Siitä on hyvät kokemukset» (pt.).

Jos lokaalilauseeseen liittyy predikaatiivi, on monikko asetettava etusijalle kuten habitiivilauseissakin. Esim. »Monet ovat sitä mieltä, että parasta koulussa ovat koulutoverit» (äk.); »Tässä valtakunnassa ovat heikot vahvoja» (saarnasta); »Tuonin alalla ovat länsisaksalaiset henkilöautot ylivoimaisesti tärkein artikkeli» (pt.); »- - tilan käsitteessä kauneinta ovat sopusuhtaiset mittasuhteet» (pt.). Seuraavissa lauseissa asettaisin edellisen perusteella monikon etusijalle: »Koti- ja ulkomaankaupassa on myymisen peruseriaatteet (!) lähes samat» (äk.); »Ehkä kauneinta on syksyssä kirkkaat ja kuulakkaat päivät» (äk.). Seuraavassa lauseessa (äk.) on ensin ollut yksiköllinen predikaatti, mutta kirjoittaja on itse korjannut sen monikolliseksi: »Mitä pitemmälle itsensä kouluttaa, sitä paremmat mahdollisuudet ovat työelämässä.» Muutos on puolustettavissa, koska lause alkaa monikon nominatiivissa olevalla subjektilla; adjektiivi *paremmat* on attribuutti sanalle *mahdollisuudet*. Virke olisi kuitenkin symmetrisempi ja avautuisi lukijalle helpommin, jos siinä olisi adjektiiviattribuutin sijasta predikaatiivi: - - sitä paremmat ovat mahdollisuudet työelämässä.

Predikaatiivin tavoin tuntuu predikaatin lukuun vaikuttavan adverbialia. Sehän yleensä laajentaa lauseen sisältöä, niin että eksistentiaalisuus jää taka-alalle. Esim. »Vapaaehtoisina aineina kahdella ylimmällä luokalla ovat ylimääräiset kielet sekä tekniset tai tekstiilityöt» (äk.); »Suomessa ovat monet asiat paljon paremmin kuin useissa muissa maissa» (äk.); »Kaupungeissa ovat usein koulut lähempänä lapsen kotia kuin maaseudulla» (äk.).

Entä olisiko sanottava »Mökkikylissä on palvelut lähellä» vai »Mökkikylissä ovat palvelut lähellä»? Tämä lause on askarruttanut kokelasta, joka on ensin kirjoittanut *on lähellä* mutta korjannut *ovat lähellä*. Jos sanottaisiin, että *mökkikylissä on heikot palvelut*, lause olisi selvästi eksistentiaalinen ja predikaatti sen mukaisesti yksikön 3. persoonassa. Muutos *on* → *ovat* johtuu luultavasti lauseeseen liittyvästä adverbialista

lähellä. Samassa aineessa kymmenkunta riviä alempana olevaan lauseeseen »Mökkikylien lähellä on myös usein upeat laskettelurinteet» kirjoittaja ei ole puuttunut, eikä se ole ollut tarpeenkaan, koska lause on eksistentiaalinen. Ero on vähäinen, mutta kirjoittaja näyttää sen kuitenkin havainneen. Opettajan alleviivaukset puuttuvat.

On myös toinen ryhmä lokaalilauseita, joissa monikollista nominatiivia edeltävä *olla*-verbi on mon. 3. persoonassa. Tarkoitetaan seuraavanlaisia ilmauksia: »Kuvassa ovat Antti Kohonen Sortavalasta ja Tauno Kuokkanen Jaakkimasta» (pt.); »Lisäksi se oli seutu, jossa olivat koko jokivarren parhaat luonnonniityt» (pt.); »Kotkan palokunnan lisäksi paikalla olivat Karhulan, Tiutisen, Kymen ja Kotkan VPK:t» (pt.); »Etusijalla asuntoja myytäessä ovat yhtiön eläkkeellä olevat entiset työntekijät (pt.); »'Mustalla listalla' ovat lisäksi ensi vuoden asuntomäärärahat» (= ministeriössä harkitaan määrärahojen supistamista) (pt.); »yritti avata veräjää, mutta kädessä olivat ne rahat» (ettei voinutkaan avata) (pt.). Mainitsen vielä seuraavat esimerkit, joihin Terho Itkonen on kiinnittänyt huomiotani: *Paikalla olivat kaikki vieraat; Saapuilla olivat hallituksen jäsenet; Kuvataulussa ovat tavallisimmat ruokasiemenet*. Kirjakielen kannalta liepee kaikkia näitä esimerkkilauseita pidettävä moitteettomina.

Toisaalta pitäisin yksikköä parempana kuin monikkoa aikaisemmin mainitsemasani esimerkissä »Kuva on erikoinen, siinä on neljät sisarukset». Mainitsemiinsa esimerkkeihin viitaten Itkonen toteaa, että spesies on tällöin määräinen. Tämä pitää paikkansa, ja selitys sopii myös minun esimerkkeihini. Mutta myös lauseessa »Oppaassa on korvauksen hakuohjeet» on määräinen spesies, koska tarkoituksena on sanoa, että opas sisältää kaikki tarpeelliset ohjeet korvauksen hakua varten. Jos sääntöä yritetään täsmentää, olisi nähdäkseni kiinnitettävä huomiota seuraaviin monikollisuuden ehtoihin: 1) Spesies osoitetaan erityisellä pronomiinilla (*ne, nuo, kaikki* yms.) kuten ilmauksissa »kädessä olivat *ne* rahat» (joista oli jo aikaisemmin ollut puhetta); »Paikalla olivat *kaikki* vieraat». 2) Predi-

kaattia seuraa nimiluettelo kuten lauseissa »Kuvassa ovat *Antti Kohonen* ja *Tauno Kohonen*»; (Näytelmän) »pääosissa ovat *R. M.* ja *E. S.*» 3) Subjektin ala on rajattu attribuuilla tai omistusliitteellä kuten lauseissa »Etusijalla asuntoja myytäessä ovat *yhtiön eläkkeellä olevat entiset työntekijät*»; »Saapuvilla olivat *hallituksen jäsenet*» (kaikki jäsenet); »Kuvataulussa ovat *tavallisimmat ruokasienemme*». Miten sitten on arvosteltava lausetta »Useimpien kansanedustajavaltuutettujen tilalla olivat varamiehet»? Asettaisin etualalle yksikön, siis *oli varamiehet*. Monikko tulisi kysymykseen siinä tapauksessa, että subjektia edeltäisi persoonapronominin genetiivi, siis *tilalla olivat heidän varamiehensä*.

Temporaalilauseet

Temporaalilauseilla tarkoitan lauseita, jotka alkavat aikaa ilmaisevalla adverbialilla ja vastaavat kysymykseen milloin. Näissäkin on predikaatti tavallisesti yksikössä, jos subjektina on monikollinen sana. Esim. »Kaiken pitäisi olla valmiina tiistai-iltana, jolloin on (olympiakisojen) avajaiset.» Toisin samanlaista käyttöä esiintyy toisinaan muunkinlaisten monikkomuotojen yhteydessä. Setälän lauseopissa on jo vuodesta 1880 lähtien ollut adessiivien merkitystehäviä lueteltaessa esimerkki »Milloin laiska työn tekee: talvella ei tarkene, kesällä ei kerkiä, syksyllä on suuret tuulet, keväällä vettä paljon.» Yksikkö tuntuu monikkoa paremmalta myös seuraavassa Lauri Kettusen mainitsemassa esimerkissä: »Tänä kesänä on ollut hyvät säät.» Entä miten olisi arvosteltava lausetta »Tällä hetkellä on muodissa kasvisateriat»? Abiturientti on näin kirjoittanut, mutta opettaja on alleviivannut yksiköllisen predikaatin. Lause ei ole eksistentiaalinen, mutta predikaatti on yksikössä, mahdollisesti sen vuoksi, että lause alkaa paikallissija-adverbialilla.

Jos lause alkaa muulla kuin tällaisella adverbialilla, lienee monikollinen predikaatti tavallisempi kuin yksiköllinen. Esim. *Nyt ovat vuorossa iltauutiset.*

Silloin kun monikolliseen subjektiin liit-

tyy predikaatiivi, tulee temporaalilauseenkin predikaatti monikkoon. Siksi ei yksiköllinen predikaatti käy esim. seuraavissa lauseissa (äk.): »Nykyään on mahdollisuudet musiikin kuunteluun paremmat kuin ennen»; »Talvisin on kaikennäköiset neulepuserot suosittuja». Kummassakin lauseessa on opettaja alleviivannut yksiköllisen predikaatin.

Lauseenalkuinen *olla*-verbi

Jos lauseen alussa on *olla*-verbin muoto, se saattaa olla yksikön 3. persoonassa, vaikka subjekti on monikon nominatiivissa. Esim. »Pelkkä korkea elintaso tuottaa monille ihmisille suurta iloa. On uudenaikaiset asunnot, palvelut ovat lähellä sekä mahdollisuudet harrastaa, mitä haluaa» (äk.); »Kaikki se, mistä tavallisesti pidän tarkasti huolta, häviää taka-alalle. On vain ympärilläni olevat ihmiset, vain heidän sisimpänsä merkitsee jotakin» (äk.). Kummassakaan sitaatissa ei ole opettajan alleviivausta. »Mielenkiintoisia piirteitä kevään politiikasta ei tule puuttumaan. Onhan kaikessa taustalla syksyn kunnallisvaalit» (pt.); »Onhan Blackilla elokuvassaan varsin hyvät apuritkin» (pt.). Nämäkin lauseet ovat eksistentiaalisia.

Kansansaduista tuttu ilmaus on satua aloittava *oli kerran* tms. Sitä käytetään paitsi yksiköllisen myös monikollisen subjektin edessä. Esim. »Oli ukko ja akka ja yksi tytär heillä.» Näin on myös karjalassa ja vepsäsäkin. »Vienalaisen sadun yleisin aloitus on eksistentiaalilause, jossa lyhyesti esitellään sadun päähenkilöt», toteaa Pertti Virtaranta kirjoituksessaan »Vienan saduista ja sadunkerronnasta» (Kultarengas korvaan s. 367). Satu voi alkaa esim. »Oli ennen orava ta, kinnas ta niekla».

Edellisen perusteella näyttää siltä, että käytäntö nykyisessä kirjasuomessa on seuraavanlainen, joskaan ei täysin vakiintunut: — Kun adessiivi *olla*-verbin yhteydessä ilmaisee omistajaa väljästi käsitettynä, käytetään yksikköä (tyyppi *Miehellä on hyvät tulot*). Jos lauseeseen sisältyy predikaatiivi,

voittaa monikko yksikön (*Teillä ovat pelot paremmat kuin meillä*). Omistajaa ilmaiseva sana on tavallisesti lauseen alussa kuten edellä, mutta se voi olla kauempanakin (*Millaiset käsitykset sinulla on huippu-urheilusta? Olihan hänellä hyvät apulaiset*).

— Kun lause alkaa paikallissijassa olevalla adverbiaalilla, käytetään *olla*-verbiä yleensä yksikössä (*Koulussa on hyvät opettajat*). Jos lauseeseen sisältyy predikatiivi tai predikaatin jälkeinen adverbiaali, voittaa monikko (*Tässä valtakunnassa ovat heikot vahvoja; Kouluopetuksessa ovat ongelmana oppilaiden erilaiset taipumukset; Mökkikylissä ovat palvelut*

lähellä). Määrätapauksissa subjektin monikollisuus johtuu määräisestä spesieksistä (*Luokassa olivat kaikki oppilaat; vrt. Koulussa on hyvät opetusvälineet*).

— Kun lause alkaa aikaa ilmaisevalla adverbiaalilla, ovat subjekti ja predikaatti yleensä samassa luvussa (*Lähetys kestää kello 16:een saakka, jolloin ovat vuorossa uutiset ja sää*).

— Lauseen alussa on yks. 3. persoonan muoto, kun ilmoitetaan jotakin uutta, ennestään tuntematonta (*Oli kerran ukko ja akka*).

Veikko Ruoppila

